

TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'NUN İNSAN FELSEFESİ PERSPEKTİFİNDEN “GELENEK” VE CUMHURİYETİMİZ

“TRADITION” AND TURKISH REPUBLIC FROM TAKİYETTİN MENGÜŞOĞLU'S PERSPECTIVE OF PHILOSOPHICAL ANTHROPOLOGY

Ahmet Umut HACİFEVZİOĞLU

Doç. Dr., Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, umut.hacifevzioglu@nisantasi.edu.tr

Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi
Gönderildiği tarih: 24 Mart 2023
Kabul edildiği tarih: 10 Ağustos 2023
Yayınlanma tarihi: 29 Ekim 2023

Article Info

Type: Research article
Date submitted: 24 March 2023
Date accepted: 10 August 2023
Date published: 29 October 2023

Anahtar Sözcükler

Takiyettin Mengüşoğlu, İnsan Felsefesi, Gelenek, Cumhuriyet

Keywords

Takiyettin Mengüşoğlu, Philosophical Anthropology, Tradition, Republic

DOI

10.33171/dtcfjournal_29.10.2023.1

Öz

Cumhuriyet dönemi düşünürleri arasında yer alan Takiyettin Mengüşoğlu ortaya koyduğu insan felsefesi anlayışıyla düşünce tarihimizdeki yerini almıştır. Batı felsefe geleneği içinde yer alan herhangi bir akımın körü körüne savunuculuğunu yapmayan Mengüşoğlu'nun kendi özgün düşüncelerini ortaya koyarken pek çok filozofla tartıştığı görülmektedir. Mengüşoğlu'nun dikkat çekici yanlarından biri ise içine doğduğu, yetiştiği toplumun problemlerine kayıtsız kalmaması, söz konusu problemler üzerine tartışmasıdır. Mengüşoğlu Cumhuriyetin ilk kuşağına mensuptur. Bu kuşağın pek çok üyesi gibi Mengüşoğlu'nun da yeni kurulan Cumhuriyetin yapıtaşlarından biri olmak üzere kendisini yetiştirmeyi ideal edindiği söylenebilir ki, geride bıraktığı eserleri göz önünde bulundurulduğunda düşünürün anılan ideali gerçekleştirdiği ileri sürülebilir. Öte yandan, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte pek çok devrim ve reformun art arda yaşama geçirildiği bilinmektedir. Söz konusu devrim ve reformlar Türkiye'nin toplumsal yapısında hızla ve kimi zaman da köklü değişimlere neden olmuştur. Köklü değişimler ise gelenekçi bir toplumda çeşitli sorunları beraberinde getirebilir. Bu çalışmada Cumhuriyetimizin çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkma ideali Mengüşoğlu'nun insan felsefesi çalışmalarında ortaya koyduğu tarihsel varlık alanının kategorilerinden biri olan gelenek kategorisi bağlamında ele alınmakta ve tartışılmaktadır. Gelenekçi insan kuşakları arasındaki bağı kurması nedeniyle olumlayan Mengüşoğlu'nun katılıp, donuklaşmış gelenek anlayışını eleştirirken akıcı gelenek anlayışını savunduğu görülmektedir. Cumhuriyet devrimleri ve reformlarının amaçlarından birinin Mengüşoğlu'nun belirlemesiyle toplumumuzda akıcı gelenek anlayışının egemen kılınması olduğu söylenebilir.

Abstract

It can be said that Takiyettin Mengüşoğlu, who is one of the thinkers of the Republican era, occupied an important place in Turkish history of thought with his work on philosophical anthropology. It is seen that Mengüşoğlu, who does not blindly advocate any movement in the Western philosophy tradition, argues with many philosophers and/or thinkers while presenting his original thoughts on philosophical anthropology. One of the remarkable aspects of Mengüşoğlu is that he does not remain indifferent to the problems of the society he was born into and grew up in. Mengüşoğlu belongs to the first generation of the Republic. It can be said that Mengüşoğlu, like many members of this generation, adopted the ideal of educating himself to be one of the building blocks of the newly established Republic. Considering the works he left behind, it can be argued that the thinker made this ideal real. On the other hand, it is known that many revolutions and reforms came one after another with the proclamation of the republic. These revolutions and reforms caused rapid and sometimes radical changes in the social structure of Turkey. Fundamental changes, on the other hand, can bring various problems in a traditional society. In this study, the ideal of Turkish Republic to rise above the level of contemporary civilization is discussed and discussed in the context of tradition, which is one of the categories of historical existence that Mengüşoğlu put forward in his studies of philosophical anthropology. It is seen that Mengüşoğlu, who affirms the tradition because it establishes the bond between human generations, defends the dynamic understanding of tradition against the static understanding of tradition that has hardened and frozen. One of the aims of the republican revolutions and reforms, as Mengüşoğlu put it, is to make the dynamic understanding of fluent tradition dominant in Turkish society.

Giriş

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı aydınları arasında felsefeye olan ilginin canlandığı söylenebilir. Yalnız söz konusu dönemde felsefe etkinlikleri daha çok Batı'dan yapılan çevirilerle ve Batı felsefe geleneğinin Osmanlı okuruna tanıtılmasıyla sınırlıdır. Felsefenin kurumsallaşma öyküsü modernleşme sürecinin hız kazandığı ve hemen hemen her alanda kendini gösterdiği Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlar. Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarında felsefenin gelişmesi ve kurumsallaşması için pek çok öğrenci yurtdışına eğitim almaya gönderilirken yurtdışından da hocalar ülkemiz üniversitelerinde ders vermeleri için davet edilirler. Özellikle Almanya'daki Nazi rejiminden kaçarak Türkiye'ye gelen Hans Reichenbach ve yine onun çabalarıyla getirilen Ernst von Aster gibi hocalar ülkemizde Avrupa standartlarında felsefe eğitiminin başlamasına öncülük ederler. Bir yandan Reichenbach'ın ve Aster'in yanında yetişen asistanlar diğer yandan da yurtdışında felsefe eğitimi alan öğrenciler Türkiye'de felsefenin gelişimine büyük katkı yaparlar (Çilingir, 2021, s. 94). Anılan dönemde yurtdışında felsefe eğitimi alan öğrencilerden biri de Takiyettin Mengüşoğlu'dur (1908-1984).

Yirminci yüzyıl felsefesinin önemli düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Nicolai Hartmann'ın yönetiminde doktora çalışmasını yapan Mengüşoğlu Berlin üniversitesinde Spranger, Hildebrandt, W. Köhler gibi büyük hocaların derslerini ve Husserl'in konferanslarını dinler. Felsefenin yanında fizik ve kimya da okuyan düşünür, doğa bilimci Eugen Fischer'in derslerini izler ve "Husserl ve Scheler'de Bilinebilirliğin Sınırları" konulu doktora tezini 1937 yılında tamamlar. Düşünürün 1961 yılında Heidegger'le konuştuğu bilinmektedir (İyi, 2006, s. 54). Felsefenin kurucu, analitik ve eleştirel boyutları göz önünde bulundurulduğunda Mengüşoğlu'nun Hartmann'ın, yani bir filozofun yanında doktora öğrencisi olmasının kurucularımızın Cumhuriyet tasavvuruna ilişkin de fikir verir. Kurucularımız Cumhuriyet ve kurumlarıyla birlikte hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci içine giren sosyal yaşamımızda insan, toplum ve siyasete ilişkin çeşitli fenomenlerin kavramsallaştırılması, eleştirilebilmesi ve analiz edilebilmesi için felsefeye dolayısıyla da felsefecilere olan ihtiyacın farkındadırlar ki, yurtdışına gönderilen öğrencilerin seçkin okullarda ve hocaların yanında felsefe eğitimi almaları sağlanır. Almanya'daki eğitimini tamamlayıp ülkemize döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde akademik yaşamına başlayan Mengüşoğlu, felsefi antropoloji üzerine ortaya koyduğu özgün düşüncelerini burada, yani İstanbul Üniversitesi'nde yürüttüğü çalışmalarla geliştirir. Felsefi antropoloji anlayışı göz önünde

bulundurulduğunda düşünürün 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan “izm”lere eleştirel yaklaştığı görülmektedir.

Mengüşoğlu'nun gözünde hakiki bilgi, herhangi bir “izm” şemasına göre elde edilen bilgi değil, aksine varlık fenomenlerinin çözüm ve tasviriyle kazanılan bilgidir (Mengüşoğlu, 2008, s. 222). Dolayısıyla Mengüşoğlu felsefi antropolojisini geliştirirken çağında öne çıkan pozitivizm ve materyalizm gibi düşünce akımlarını temel almaz. Öte yandan felsefeci Arslan Kaynardağ ile yaptığı söyleşide çeşitli insancıl eğilimlere hümanist denmesini de eleştiren düşünür, hümanizmin Batı tarihinde belirli bir çağa ilişkin yapılan adlandırma olduğuna dikkat çeker ki, söz konusu çağda insan kendi gücünün değerini anlar. Oysa felsefi antropolojinin çabası yeni veya herhangi bir insanlık kavramı getirmek değildir. Felsefi antropoloji hem ontolojik temeli olan bir insanlık görüşünü işlemek, hem de insanın varlık yapısını ve niteliklerini araştırıp ortaya çıkarmak ister. Düşünür felsefi antropolojisinde insanın hiçbir toplumda eksik olmayan -düzeyi ne olursa olsun- ortaya koyduğu başarılarını ve söz konusu başarıların aynı zamanda insanın “varlık koşulu” olduğunu göstermeye çalışır (Kaynardağ, 1986, s. 105). Öte yandan pek çok Aydınlanma düşünürünün Batı Aydınlanmasının temel koyucu kavramları arasında yer alan akla ve “ilerleme”ye dikkat çektiği bilinmektedir. Nitekim kitabının çeşitli yerlerinde “ilerleme” kavramına vurgu yapan Mengüşoğlu, eserlerinde aydınlanma çizgisinde bir yaklaşım da ortaya koyar (Bkz. Mengüşoğlu, 1968, s. 123). Özetle ontolojik temeli olan bir felsefi antropoloji geliştiren Mengüşoğlu'nun yukarıda da belirtildiği üzere hümanizm gibi insancıl bir eğilimi ya da pozitivizm ve materyalizm gibi düşünce akımlarını temel aldığı söylenemez.

Mengüşoğlu'nun Felsefi Antropolojisi

Felsefi antropolojinin incelemeye, araştırmaya çalıştığı varlık, bilimi, sanatı, felsefeyi geliştiren ve anılan alanlara ilişkin bilgi ortaya koyan insandır. Aristoteles'in yapıtı *Metafizik*'te dile getirdiği gibi, “insan doğası gereği bilmek ister” (Bkz. Aristotle, 1960, 980a). Yalnız insan sadece bilim, sanat ve felsefe gibi varlık alanlarını değil, aynı zamanda kendisini de bilmek ister. Öte yandan insanı inceleyen bilimler, toplumsal, tarihsel, psişik ya da siyasal bir varlık olarak ki, bu örnekler çoğaltılabilir, insanı incelerler. Yani insanı somut bütünlüğünde değil, belirli bir bilim dalının perspektifinden ele alırlar. Benzer bir yaklaşım ortaya koyarak insanı parçalayan felsefi görüşler ya da felsefi antropolojiler de vardır. Oysa Mengüşoğlu'nun temellendirdiği felsefi antropoloji, diğer bir ifadeyle insan ontolojisi, insan adını alan varlığı parçalamadan ele alır. Dolayısıyla bütünlük yaklaşımı düşünürün felsefi

antropolojisinin ayırt edici yönlerinden biridir ki, Mengüşoğlu'nun anılan yaklaşımı yukarıda da değinildiği gibi herhangi bir "-izm" perspektifinden ele alınan bütünlük değildir; söz konusu bütünlük fenomenlere dayalıdır (Çotuksöken, 2021, s. 79). Düşünürün fenomenlere dayalı olan antropolojisini öğrencisi İoanna Kuçuradi yirminci yüzyıl felsefi antropolojisine bir katkı olarak görür (Bkz. Kuçuradi, 1986, s. 223). Mengüşoğlu'nun çeşitli görüşler arasındaki özel yerini belirleyebilmek için, 20. yüzyılda ortaya konan felsefi antropolojilere -Scheler, Landmann, Gehlen, Plessner, Rothacker, Cassirer, Heidegger, Jaspers, Sartre, Camus vb. nin ilgili görüşlerine bakan Kuçuradi'nin gözünde Camus'nünki dışında, anılan düşünürlerin antropolojilerinde, farklarına rağmen ortak bir özellik dikkat çeker. Söz konusu antropolojiler "İnsan nedir?" sorusunu yanıtlamaya çalışırken, insan fenomenleri ile Kuçuradi'nin kişi fenomenleri dediği fenomenler arasında bir ayırım yapmazlar. Dolayısıyla, kimi zaman tür olarak insan fenomenlerine, kimi zaman da kişi fenomenlerine bakan bu antropolojiler; sonunda ya bir tek insan özelliğini ya da bir tek insan olanağını genelleyen bir görüş ortaya koyarlar. İnsan fenomenlerini bütün zenginliğiyle ortaya koymaya çalışan Mengüşoğlu'nun antropolojisinin özelliği ise indirgemecilikten kaçınması, yani insanı tek bir özelliğinden ya da etkinliğinden ortaya koymaması, açıklığı, diğer bir ifadeyle, insan fenomenlerini tüketme çabasında olmaması, geliştirilmeye elverişli olması ve çözümlemesini yapmaya çalıştığı insan fenomenlerinin çoğunun insana özgü etkinlikler olmasıdır. Kuçuradi, Mengüşoğlu'nun belki de en önemli özgünlüğünün insanı tür olarak insana özgü etkinliklerden yakalamaya çalışması olduğunu dile getirir (Kuçuradi, 1997, s. 76-84). Böylelikle Mengüşoğlu'nun ortaya koyduğu felsefi antropoloji insanın kendisinin ne olduğunu anlamaya çalışırken, onun başka varlık tabakalarıyla olan ilişkilerini ve insanın evrendeki yeri problemini inceler. İnsanın evrendeki yeri problemini inceleyen düşünürün felsefi antropolojisinin ayırt edici yönlerinden biri de ontoloji anlayışıdır. Söz konusu anlayışın Hartmann'ın yeni ontolojisinden etkilendiği söylenebilir.

Ontolojik Temellere Dayanan Felsefi Antropoloji

Hartmann kendi ontoloji anlayışını eski ontolojinin eleştirisi üzerine temellendirir. Eski ontoloji Aristoteles'ten skolastiğin bitimine kadar geçerli olan varlık öğretisidir. Söz konusu öğreti özcü bir varlık anlayışını savunur (Hartmann, 2005, s. 10). Böylesi varlık anlayışının varolanı varolan yapan ve değişmeyen belirli bir özü temel alan aksiyomatik bir sistem kurgusunun önünü açtığı söylenebilir. Öte yandan, Hartmann'ın ontolojisinin hareket noktası insan değil, doğal dünya

düzenidir. İnsan da dünyadaki özel yerine rağmen, diğer varolan şeyler arasında bulunan bir varlıktır (Mengüşoğlu, 1976, s. 224). Yalnız insan geniş anlamda doğal dünya düzeni içinde varolanların oluşturduğu basamaklar zincirine bağımlıdır. Onun dünyadaki varlığı söz konusu basamakların varolmasını şart koşar. Onlar olmadan insanın yaşaması mümkün değildir. Oysa doğal dünya düzeni içinde yer alan tabakalar bunun aksine insan olmadan da varolabilirler. Organik dünyanın tamamı-insanın varolmasının şartıdır; organik dünya da aynı şekilde inorganik dünyanın varolması şartını gerektirir. O halde denilebilir ki: “Doğanın tamamı, en aşağıdan daha yukarıya ona akraba olan canlı varlıklara kadar insanın varolmasının gerekli şartıdır” (Hartmann, 2005, s. 40). Hartmann’ın “yeni ontolojisi”nde ortaya koyduğu, inorganik, organik, psişik ve tinsel varlık tabakaları insanın somut bütünlüğünde bir araya gelirler. Bir başka ifadeyle insan, tüm varlık tabakalarını kendisinde taşıyan bir varlıktır. Dolayısıyla bir insan incelemesi, insandaki anılan tabakaların birlikteliğinden hareket etmelidir (Özlem, 2014, s. 40). Böylelikle Hartmann’ın ontolojisinin insan fenomenlerine uygun gelen bir felsefi antropolojiye temel hazırladığı söylenebilir. Hocası Hartmann gibi özcü ontoloji anlayışlarına mesafeli duran Mengüşoğlu’nun antropolojisi insana ait olan fenomenleri herhangi bir tür kavramdan türetmeye çalışmaz; düşünür, insanla hayvan arasındaki nitelik farkını ortadan kaldıran Darwinci kuramdan; insanı, ontik bakımdan parçalayan *Geist* metafiziğinin düalizminden; eksiklikler varlığı gibi kavramlardan yola çıkarak insanı tamamen biyoloji perspektifinden değerlendirmeye çalışan kuramlardan kaçınır. Onun amacı, “*Geist* varlığı”, “kültür varlığı” gibi tek bir kavramla belirlemeden ya da gerek felsefe gerekse de bilimdeki herhangi bir kavram veya önyargıyı temel almadan, insan denilen varlığı onun fenomenlerine dayanarak açıklamaktır (Omay, 2021, s. 350). Dolayısıyla Mengüşoğlu ortaya koyduğu felsefi antropolojide herhangi bir kurguya ya da varlığı kanıtlamaya çalışan bir teoriye, bir aksiyomlar sistemine başvurmadığı gibi “varolan” a herhangi bir değer yapısı da yüklemeyiz; aksine “varolan” ın fenomenlerini temel alır. Mengüşoğlu’nun gözünde “varolan” a ilişkin bilgi betimleyen ve çözümleyen bir bilgi olarak kalmalıdır (Mengüşoğlu, 2008, s. 143). Dolayısıyla Mengüşoğlu’nun her türlü özcü ve metafizik yaklaşımı yadsıdığı, kavramlardan, kurgulardan ya da belirli bir özden yola çıkarak varolanı incelemediği söylenebilir. Temel aldığı ontoloji kavrayışıyla düşünce tarihinde ortaya konan; ruh-beden ikiliği ve/veya benzeri düalist yaklaşımların aksine insanı parçalamadan somut bütünlüğünde inceleyen düşünür; felsefi antropolojisinde, “tarihsel varlık alanının kategorileri” arasında yer verdiği “gelenek” üzerine dile getirdiği düşüncelerini de fenomenlerden hareket ederek temellendirir.

Tarihsel Varlık Alanı ve Kategorileri

Mengüşoğlu'nun tarihin akışını anlayış şeklinin antagonist olduğu söylenebilir. Hatta düşünürün gözünde antagonizm tarihin akışını mümkün kılan olgudur. Fakat söz konusu antagonist tarih anlayışı, tarihi Hegelci ve Marxçı anlamda diyalektik bir akış, çatışma ve çelişkiler bağlamında görmez, tarihe teleolojik bakmaz. Mengüşoğlu'na göre tarihteki antagonizm temelini, "insanın disharmonik yapısı"nda bulur. Hatta "disharmoni" düşünürün tarih anlayışının anahtar kavramıdır ve Kant'ın insan varlığının düalite öğretisinden izler taşıdığı söylenebilir. Hayvan, içgüdüleri ve işlevsel yasalar tarafından yönetilmesi ve çevresine bunlarla uyum sağlaması bakımından harmonik bir varlıktır. Oysa bir doğa varlığı olduğu kadar aynı zamanda da bir akıl varlığı olan insanın söz konusu iki yönü ondaki *disharmoninin* temelidir. İnsan, akli ve değer duygusu kadar doğal yönünden kaynaklanan içgüdülerinin, tutkularının, bencilliklerinin, çıkar dürtülerinin, diğer insanlar üzerinde egemenlik kurma hırslarının vb. de motivasyonu altındadır. Bu iki yönden birinin diğeri üzerine tam ve mutlak bir egemenlik kurması mümkün görünmemektedir; çünkü insan *disharmonik* yapısını değiştiremez ki, tarihin dinamiğini insandaki bu iki yön arasındaki gerginlik oluşturur (Özlem, 2014, 50-51). Dolayısıyla Mengüşoğlu'nun gözünde insan başarılarının bir ürünü olan tarihsel varlık alanının belirli bir ilkeye indirgenerek açıklanması mümkün değildir. Oysa gerek Hegel gerekse de Marx tarihsel varlığın determinasyon problemini belirli bir ilkeye indirger. Örneğin Hegel'in gözünde tarihsel varlık, *ide* ya da aklın bir gelişmesidir. Hegel'in felsefesinin temel kategorisi olan *ide*, bütün varlığın temeli olan soyut ve doğaüstü evrensel ilkedir. Doğa ve toplumdaki tüm fenomenler, mutlak tin ilkesini (mutlak *ide*) temel alır. Söz konusu ilkenin etkinliği düşünmede, daha doğrusu, kendini bilmede yatar, "*İde*, kavramla gerçekliğin birliğidir, kendi kendini ve gerçekliğini belirler haldeki kavramdır, başka bir ifadeyle, ne olması gerekse o olan ve kavramını kendisi yapan edimselliktir" (Hegel, 2011, s. 122). Düşünürün bütün insan başarılarının *İde*'nin ürünü olduğu düşüncesini eleştiren Mengüşoğlu'na göre Hegel, insanı sadece bir kültür ürünü olarak görerek onu tarihsel sürecinde inceler; ancak insanın sadece bir kültür varlığı olarak görülmesi mümkün değildir. Onun, kültürü de içine alan birçok niteliği söz konusudur. Öte yandan, Hegel'in yaklaşımının aksine Marx tarihi yapanın *ide* değil, bizzat insanların kendileri olduğu görüşünü savunur. Marx'ın gözünde insanlık tarihinde bütün ilişkilerin temelinde üretim ilişkileri yer alır (Bkz. Marx ve Engels, 2017, s. 157). Böylelikle Marx'ın tarihsel varlık alanının determinasyon ilkesini ekonomik fenomenlere indirgeyerek açıkladığı görülür. Oysa Mengüşoğlu'na göre *ide* ya da üretim ilişkileri gibi tek yanlı

determinasyonlara dayanan felsefe görüşlerinin tarihsel fenomenleri açıklamaları ve fenomenlere uygun bir tarih kavrayışı ortaya koymaları olanaklı değildir (Mengüşoğlu, 2008, s. 202). Dahası Mengüşoğlu anılan yaklaşımların tarihsel fenomenleri zorladığını ve onlara kurgusal ilkeler uyguladığını düşünür. Tarihsel varlık, tarihsel oluş, ne sadece bir anlamın ya da nedensel determinasyonun ürünü ne de bunların birliğidir. Aksine Mengüşoğlu'nun gözünde tarihsel varlık örgü oluşturan bir ilkeler çokluğunun yönetimindedir. Mengüşoğlu'nun tarihsel varlığın örgü oluşturan ilkeler çokluğunun yönetiminde olduğuna ilişkin düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda insanoğlunun veya belirli bir toplum ya da toplumların geleceğine ilişkin öndeyide bulunulamayacağı çıkarımı da yapılabilir; çünkü pek çok ilkenin etkisi altında olan tarihsel varlığın yönü tek bir ilkeye indirgenerek açıklanamaz. Oysa üretim ilişkileri gibi tek yanlı bir determinasyona dayandırdığı görüşüyle kapitalist toplumların geleceğine ilişkin öndeyide bulunurken gelecekte sınıflı toplumun ortadan kalkacağını ileri süren Marx deyim yerindeyse tarihin sonuna ilişkin öndeyide bulunur. Marx'ın anılan öndeyisi felsefe perspektifinden kritik edildiğinde ise şu not düşülebilir: felsefe yapmak öndeyide bulunmak değildir. Felsefenin ne kurucu ne analitik ne de eleştirel boyutu öndeyide bulunmayla ilişkilendirilebilir. Gerek Hegel gerekse de Marx'ın yaklaşımlarından farklı bir anlayış ortaya koyan Mengüşoğlu'nun betimlemeye çalıştığı tarihsel varlık alanınının felsefesi, tarihsel varlık alanınının kategorilerini, ilkelerini, yani tarihsel varlığı yöneten ilkeleri, kategorileri inceler. Söz konusu ilkelerden bazıları şunlardır: 1. zaman; 2. mekân; 3. kalıtım özellikleri; 4. nedensellik; 5. karşılıklı etki; 6. görüş tarzı; 7. eğitim; 8. değerler; 9. gelenek; 10. oluş; 11. bir ulusun kendisi hakkındaki görüşü (Mengüşoğlu, 2008, s. 161).

Gelenek Kategorisi

Mengüşoğlu, tarihsel varlık alanınının kategorileri arasında gösterdiği gelenek kavramıyla insan kuşaklarının birbirine aktardığı başarıları, yaşam şekillerini, verilen ve alınan bütün içerik ve şekilleri kasteder; dolayısıyla geleneğin bir topluluğun kuşakları arasındaki bağın kurulmasını olanaklı kıldığı söylenebilir. Görüldüğü üzere Mengüşoğlu "gelenek" kavramına olumsuz bir anlam yüklemeyi; hatta düşünür kuşaklar arasındaki bağı kuran bir fenomen olması bağlamında geleneği olumsuzlar. Örneğin Batı tarihinde yüzyıllar boyunca insan kuşaklarının birbirlerine aktardıkları bir bilim ve felsefe geleneğinin varlığı bilinmektedir. Söz konusu bilim ve felsefe geleneğinin Batı uygarlığının gelişimine büyük katkı yaptığı göz önünde bulundurulursa eleştirilip sorgulanması gerekenin "gelenek" kavramının

kendisi değil, onun belirli bir şekli olduğu söylenebilir ki, Mengüşoğlu da geleneğin donmuş olan şekline ilişkin eleştirilerini ortaya koyar; çünkü donmuş gelenek bir yandan birtakım "çürük inançlar"ın, öte yandan da bir "sahte ulusçuluğun" gölgesine sığır. Zaten onun "devrim"siz sökülmesi güç olan temellerinin gücü de buradan gelir. Bir toplumda böylesi donmuş geleneğin ve gelenekçiliğin ancak bilim ve felsefenin ışığında geride bırakabileceğine dikkati çeken düşünürün gözünde bunu başaramayan, yani statik bir şekil kazanan geleneğin egemen olduğu bir toplumda bireyselliğin söz konusu geleneğin kaskatı formu içinde erimesi neredeyse kaçınılmazdır. Dahası böylesi bir gelenek anlayışının hüküm sürdüğü bir sosyal birliğin canlı bir düşünce dünyasına sahip olması, ilerlemesi, gelişmesi, Mengüşoğlu'nun ifadesiyle başta bilim, sanat, felsefe olmak üzere çeşitli alanlarda başarılar ortaya koyması oldukça güçtür (Mengüşoğlu, 2008, s. 189); çünkü bir şekle bağlılık durumunu ifade eden donmuş gelenek, yani gelenekçilik bireylerin özgürce düşünüp tartışmalarını, olan bitene söz konusu geleneğin ortaya koyduğu paradigmanın dışından bakabilmelerini kısıtlar. Anılan gelenek anlayışının hüküm sürdüğü bir toplumda bireyler âdeta geleneğin nesnesi haline gelirler. Bir toplumu böylesi donmuş geleneklerden ya da gelenekçilikten ancak bilim ve felsefenin kurtarabileceğine dikkat çeken Mengüşoğlu kitabında geleneğin "akıcı" olan şeklini savunur.

Bir toplumda egemen olan akıcı gelenek anlayışını söz konusu toplumun bireylerinin bilim, sanat ve felsefe alanlarında ortaya koyduğu başarılar etkiler. Bununla birlikte, bilim, sanat ve felsefe gibi insan başarılarının da ancak akıcı gelenek anlayışının egemen olduğu bir toplumda ortaya konabileceği söylenebilir. Dolayısıyla anılan alanlarda ortaya konan başarılarla akıcı gelenek anlayışı karşılıklı olarak deyim yerindeyse birbirlerini beslerler. Böylesi bir gelenek anlayışının egemen olduğu bir toplumun bireyleri ise yukarıda da işaret edildiği gibi geleneğin nesnesi haline dönüşmezler ki, söz konusu toplumlarda yaratıcı faaliyetlerin süreklilik göstereceği de varsayılabilir. Özetle geleneğin katılaşmış şekli bir toplumun yaşam biçimini dondururken, akıcı gelenek kuşaktan kuşağa aktarılan insan başarılarının gelişmesinin önünü açar. Akıcı gelenek daima ayıklanan, düzeltilen bir gelenek şeklindedir. Mengüşoğlu toplumumuzun 1923'ten beri Cumhuriyetle birlikte yeni bir oluş-yönüne çevrildiğine dikkat çeker. Cumhuriyet dönemiyle birlikte toplumumuzda "donmuş" gelenek anlayışı terk edilmeye başlanır, bunun yerine geleneğin "akıcı" olan şekli egemen kılınmaya çalışılır (Mengüşoğlu, 2008, s. 209). Geleneğin "akıcı" şeklinin toplumumuzda hüküm sürmesiyle kişilerin, insanın olanaklarını geliştirebilecekleri bir kültür ortamının gelişiminden söz edilebilir. Söz konusu kültür

ortamı, yaratıcı insanın, kendisine yabancılaşmamış ve özgürleşmiş, yaşamla bağ kurmuş, dahası aydınlanmış insanın ortaya çıkmasını olanaklı kılacak ortamdır.

Eserlerinde ortaya koyduğu tartışmalar göz önünde bulundurulduğunda Mengüşoğlu'nun geliştirdiği felsefi antropoloji perspektifinden, Türk toplumunun çeşitli tarihsel ve güncel sorunlarına ilişkin önemli belirlemeler ve değerlendirmeler yapan olan bir düşünür olduğu söylenebilir. Mengüşoğlu toplumumuzun çeşitli sorunlarına ilişkin değerlendirmeler yaparken özellikle akıcı ve donmuş gelenek anlayışına sahip olan kültürleri ve söz konusu kültürlerin görüş tarzlarında egemen olan "insan" anlayışlarını karşılaştırır. Düşünürün gözünde donmuş gelenek anlayışının egemen olduğu bir toplumda âdeta söz konusu geleneğin nesnesi haline gelen "insan" bireysellikten, otonomi ve değerden yoksundur ve tam da bu nedenle böylesi bir toplumun insanı herhangi bir şey karşısında başkaldırmadığı gibi kendini de bir araç olarak görür. Oysa akıcı gelenek anlayışının egemen olduğu bir toplumda insan, varlığının temelinde otonomiye, özgürlüğe ve eşitliğe yer verir. Ancak Mengüşoğlu özgür insanın söz konusu otonomiye ve bireyselliği hazır olarak bulmadığına, yüzyıllar süren uğraş ve mücadeleler yoluyla gerçekleştirdiğine dikkat çeker. Düşünür bu bağlamda Kant'ın insan otonomisi hakkındaki sözlerini hatırlatır: "Akıl sahibi bir varlık olan insan ne kendisi ne başkası hatta ne de tanrı için bir araç olabilir". Akıcı geleneğin insanı otonomiye bilimsel ve felsefi görüşler yoluyla yüzyıllar içinde ulaşmış olduğundan, otonomi ve bireysellik gibi düşünceler ve değerler, "bir eşya örneğin teknik bir araç gibi bir memleketten başka bir memlekete taşınamaz"; yani her toplumun bunu kazanmaya çalışması gerekir. Mengüşoğlu da bu gibi kavram ve değerlerin başka bir kültüre aktarılamayacağına, ancak o kültürde yer alan insanların bilinçli çabalarıyla elde edilebileceklerine dikkati çeker: "Çünkü insan, hiçbir zaman 'hazır olana' konarak amacını gerçekleştiremez". Her şey, insanın kendi çalışmalarının, çabalarının ürünü olmalıdır. Bir toplumda otonomi ve bireysellik gibi düşünce ve değerlerin egemen olabilmesi için ancak temel hazırlanabilir. Cumhuriyet devrimleri, söz konusu temeli hazırlamıştır. Ancak devrim, her ne kadar yeni bir kültür, insan ve gelenek anlayışının zeminini hazırlamış olsa da bunun bilim ve felsefe açısından da işlenmesi gerekir (Akt. Günay, 1998, s. 184-187).

Sonuç

Cumhuriyet Türkiye'si ve devrimlerini akıcı gelenek anlayışıyla birlikte ele alan Mengüşoğlu'nun söz konusu yaklaşımı -devrim kavramı ile bir toplumun yaşayışındaki köklü değişimi anlıyorsak eğer- ilk bakışta çelişkili gibi görülebilir.

Osmanlı-Türk modernleşmesi feodaliteden kapitalizme, teokratik monarşiden Cumhuriyete, şeriattan laikliğe, tebaadan yurttaşla, ümmetten ulusa doğru yaşanan köklü, radikal bir dönüşümü ifade eder. Dolayısıyla anılan dönüşüm geçmişten âdeta bir kopuş niteliği taşır. O halde Mengüşoğlu'nun felsefi antropoloji çalışmalarında ortaya koyduğu akıcı gelenek anlayışı Cumhuriyetin idealine uygun yeni bir toplum yapısına duyulan ihtiyaç ve özlemle ilişkilendirilebilir; çünkü, modern-seküler bir ulus devlet olarak kurulan Cumhuriyetimizin ideali muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkmaktır. Açıkça görüldüğü üzere söz konusu ideal yalnızca muasır medeniyet seviyesini yakalamayı değil, bunun da ötesinde üstüne çıkmayı işaret eder. Böylesi bir idealin yaşama geçirilebilmesi için Mengüşoğlu'nun gözünde donmuş gelenek anlayışı, bilimde, sanatta ve felsefede geçmişte ortaya konan başarıların şimdide eleştirel bir değerlendirilmesinin yapılabileceğine aktarıldığı akıcı bir gelenek anlayışıyla yer değiştirmelidir. Gelenek üzerine ortaya koyduğu düşünceleri göz önünde bulundurulduğunda Mengüşoğlu'nun geçmişte ortaya konan başarıları göz ardı etmediği, aksine söz konusu başarıların yok sayılmaması gerektiği düşüncesini savunduğu görülür. Dolayısıyla gelenek kavramının kendisine değil, yukarıda da belirtildiği gibi donmuş şekline eleştirel yaklaşan Mengüşoğlu'nun, Atatürk devrimlerinin donmuş gelenek anlayışıyla savaştığına dikkat çektiği görülmektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinde her alanda yaşanan gelişme, hızını devrimlerin bu görüşünden alır. Söz konusu görüş, donmuş, tek boyutlu olan yani yalnız dünü göz önünde bulunduran, dünü şimdiye aktarmak, şimdide yaşatmak isteyen gelenekçiliği terk eder. Böylelikle Cumhuriyet ve devrimleriyle birlikte donmuş geleneğin nesnesi olan Nietzscheci ifadeyle "sürü insanı", yerini akıcı geleneğin öznesi olan "özgür insan"a bırakacaktır.

Kaynakça

- Aristotle. (1960). *Metaphysics*. W. D. Ross, (Trans.). London: Clarendon Press.
- Çilingir, L. (2021). "Felsefeye Giriş" Kitapları Bağlamında Takiyettin Mengüşoğlu'nun Giriş Kitabı. *Düşünceleriyle Takiyettin Mengüşoğlu*. A. Bıçak ve E. S. Kuşcu (Yay. haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2021). Antropontoloji Açısından Takiyettin Mengüşoğlu'nun İnsan Anlayışı. *Düşünceleriyle Takiyettin Mengüşoğlu*. A. Bıçak ve E. S. Kuşcu (Yay. haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Günay, M. (1998). Cumhuriyetin Felsefi Söylemi: Gökberk ve Mengüşoğlu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı*, 177-191.

- Hartmann, N. (2005). *Ontolojide Yeni Yollar*. L. Yarbaş, (Çev.). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.
- Hegel. (2011). *Seçme Parçalar*. H. Demirhan, (Çev.). Ankara: Onur Yayınları.
- İyi, S. (2006). *Cumhuriyet Döneminde Aydınlanma ve İnsan Felsefesi Çalışmaları*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Omay, M. (2021). Takiyettin Mengüşoğlu'nun Antropolojik-Ontolojik Temellere Dayanan Etik Anlayışı. *Düşünceleriyle Takiyettin Mengüşoğlu*. A. Bıçak ve E. S. Kuşcu (Yay. haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Özlem, D. (2014). *Persona*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Kaynaradağ, A. (1986). *Felsefecilerle Söyleşiler*. İstanbul: Elif Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (1997). 20. Yüzyıl Felsefi Antropolojisinde Takiyettin Mengüşoğlu'nun Yeri. *Yüzyulumuzda İnsan Felsefesi*. İ. Kuçuradi (Yay. haz.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Marx, K. ve Engels, F. (2017). *Felsefe İncelemeleri*. C. Eroğlu, (Çev.). Ankara: Yordam Kitap.
- Mengüşoğlu, T. (1968). "Tarihilik ve Tarihsizlik". *Felsefe Arkivi*, Ayı Baskı, 16, 115-130.
- Mengüşoğlu, T. (1976). *Fenomenoloji ve Nicolai Hartmann*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Mengüşoğlu, T. (2008). *Felsefeye Giriş* (11. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Summary

Mengüşoğlu draws attention to the fact that the philosophical anthropology he put forward is based on ontological foundations for him, philosophical anthropology is based on the biological characteristics of human beings, the relationship between the mind and the body, not the fields of consciousness, but the concrete entity of the human, the conditions of existence and phenomena that find their basis in this entity. Mengüşoğlu calls all these phenomena the human existence-conditions; because wherever and whenever we meet man in the eyes of the thinker, we encounter these phenomena of him. Mengüşoğlu, who was influenced by Hartmann's ontology understanding takes a critical standpoint against the classical ontology approach, which goes back a long way and moves from the phenomena of existence with a reflexive attitude by being stuck in the logical context. The new ontology, on which Mengüşoğlu is based his thought, has a pure and direct attitude like all sciences. In this context, Mengüşoğlu's philosophical anthropology, which is built on new ontological foundations, directly deals with the basic phenomena of human beings, not from concepts, but from what is grasped. Mengüşoğlu contributes the history of thought with his understanding of ontology as follows; contrary to the mind-body dualism and/or similar dualist approaches, it deals with the human in its concrete integrity without breaking it down. In his philosophical anthropology, the thinker will base his thoughts on "tradition", which he includes among the "categories of the historical field of existence", based on the phenomena.

The philosophy of the field of historical existence, which Mengüşoğlu tries to describe, examines the categories and principles of the field of historical existence, that is, the principles and categories that govern historical existence. Some of these principles can be listed as; 1. Time; 2. Place; 3. Hereditary characteristics; 4. Causality; 5. Mutual influence; 6. Point of view; 7. Education; 8. Values; 9. Tradition; 10. Becoming; 11. A nation's view of itself. It can be argued that a certain form of the "tradition" category, which is among the principles examined by Mengüşoğlu, is also important in the context of Turkish modernization and the interpretation of the founding philosophy of the Republic. Here, the concept of modernization expresses the attitude of subordinating the traditional to the new, and the tendency or thought of adapting the established and customary to the newly emerging.

It is known that the modernization process created a dualism in the social structure of the Ottoman Empire and a tension in the social structure of Turkey after the disintegration of the empire. In order to interpret the aforementioned understanding of tradition from the perspective of Mengüşoğlu's philosophical anthropology, first of all, it should be clarified what the thinker means by the concept of tradition. By the concept of tradition, Mengüşoğlu means the successes, lifestyles, all the content and forms that are given and received; therefore, it can be said that tradition makes it possible to establish a bond between generations of a community. Mengüşoğlu does not attribute a negative meaning to the concept of "tradition"; the thinker even considers tradition in the context of being a phenomenon that establishes the bond between generations. However, it is known that there are various forms of tradition, and Mengüşoğlu puts forward his criticisms of the static, that is frozen tradition, one of them; because in a society dominated by tradition that has assumed a static, frozen form, it is almost inevitable that individuality will dissolve into the rigid form of the tradition. Moreover, it is very difficult for a society dominated by the static understanding of tradition to have a lively world of thought, to progress, to develop, and to achieve success in various fields, especially in science, art and philosophy, as Mengüşoğlu put it; because static tradition, traditionalism, which expresses the state of adherence to a form, restricts individuals from freely thinking and discuss. As a result, Mengüşoğlu draws attention to the fact that it is not possible for a society to catch up with the era and/or lead an era, so to speak, that science, art and philosophy, which are the driving forces, cannot develop in a society where the static understanding of tradition is dominant. For this very reason, Mengüşoğlu, who criticizes the static concept of tradition, defends the "fluent" form of tradition in his book.

According to Mengüşoğlu, Turkish society has been transformed into a new direction of being since 1923 with the Republic. The concept of static, "frozen" tradition in the direction of becoming in question has begun to be abandoned, and instead, the "fluent" form of the tradition has been tried to be consolidated. While the static form of tradition freezes the way of life of a society, the flowing tradition paves the way for the development of human achievements passed down from generation to generation; because the flowing tradition is a form of tradition that is always sorted out and corrected. In fact, the understanding of tradition revealed by Mengüşoğlu in his philosophical anthropology studies can be associated with the need and longing for a new social structure in line with the ideal of the Republic; because the ideal of Turkish Republic, which was established as a modern-secular nation-state, is to rise above the level of contemporary civilization. As it is clearly seen, the ideal in question does not only mean catching the level of contemporary civilization, but also rising above it. To rise above the level of contemporary civilization is only possible with the creation of original and creative works in science, art and philosophy. The fluent understanding of tradition expressed by Mengüşoğlu in his book should be considered together with the ideal of a society that aims to rise above the level of contemporary civilization.